Van probleemkind tot crimineel

GERICHTE ACTIE IN DE KINDERTIJD

Bij de preventie van jeugdcriminaliteit zou meer aandacht moeten uitgaan naar de kinderen en hun ouders zelf. Die conclusie trekt *Maartje Timmermans* in haar onderzoek naar het verloop van antisociaal gedrag in de kindertijd en de link met ongewenste uitkomsten zoals criminaliteit op latere leeftijd.

door Maartje Timmermans
De auteur is werkzaam bij Regioplan Beleidsonderzoek te Amsterdam.

Antisociaal gedrag bij jonge kinderen is een van de kernfactoren die een rol spelen in het ontstaan van criminaliteit in de latere levensloop. Antisociale uitingen van kinderen, zoals fysieke agressie en opstandig gedrag, kunnen dus voorlopers zijn van later, ernstiger, delictgedrag. Wanneer factoren die invloed hebben op de ontwikkeling van antisociaal gedrag bekend zijn, kan deze kennis worden ingezet bij het ontwikkelen van effectieve preventiemaatregelen die een criminele carrière van jeugdigen moeten tegengaan. Dit onderwerp lag ten grondslag aan het promotieonderzoek van Maartje Timmermans aan de Vrije Universiteit, onder begeleiding van de hoogleraren Hans Koot en Pol van Lier.

RISICOGROEP

In dit artikel wordt een van de deelstudies uit het promotieonderzoek uitgelicht. Deze studie had als doel te achterhalen welke factoren al op jonge leeftijd onderscheid kunnen maken tussen zogenaamde risicokinderen (kinderen met aanhoudende antisociale problemen tot in de jongvolwassenheid) en kinderen met aanvankelijke gedragsproblemen, maar bij wie later juist een duidelijke verbetering is te zien. Met andere woorden: welke factoren maken

het verschil tussen kinderen met een voortdurend patroon van antisociaal gedrag – en die dus meer geneigd zijn om tot een jeugdige crimineel uit te groeien – en kinderen met wie het na verloop van tijd 'vanzelf' beter zal gaan en die niet in de risicogroep terechtkomen.

Factoren die invloed hebben op de ontwikkeling van criminaliteit kunnen óók in het kind zelf aanwezig zijn

Het type factoren waar we naar op zoek zijn, doet zich op allerlei verschillende domeinen voor. Ze kunnen allereerst in de omgeving van het kind aanwezig zijn. Hierbij wordt meestal gedacht aan de woonomgeving (bijvoorbeeld achterstandswijken), die vaak nauw samenhangt met de sociaaleconomische status van de ouders. Dit type factoren wordt van origine vooral binnen de criminologie bestudeerd. Ook in de directe omgeving van het kind, namelijk het gezin en de school, zijn factoren aanwezig die van invloed kunnen zijn op de al dan niet criminele ontwikkeling bij jeugdigen. Bij gezinsfactoren kan worden gedacht aan de relatie met de ouders en het gezinsfunctioneren in het algemeen. Binnen de schoolcontext valt te denken aan de kwaliteit van sociale relaties met klasgenoten, ervaren sociale druk en sociale cohesie in de groep. Echter, factoren die invloed hebben op de ontwikkeling van criminaliteit – en die doorgaans onderwerp van studie zijn binnen de psychologie – kunnen óók in het kind zelf aanwezig zijn. Zo is herhaaldelijk aangetoond dat kinderen met ernstige aandachtsproblemen en hyperactiviteit (ADHD-symptomen), of kinderen met een laag zelfvertrouwen eerder tot crimineel gedrag geneigd zijn dan kinderen zonder deze problemen.

Vanzelfsprekend werken de factoren op de verschillende domeinen niet geheel onafhankelijk van elkaar. De woonomgeving kan invloed hebben op het gezin waarin een kind opgroeit, en het gezin kan vervolgens het gedrag van het kind beïnvloeden. Om deze reden is het essentieel om bij het bestuderen van crimineel gedrag, zowel binnen de criminologie als binnen de psychologie, niet uitsluitend naar factoren binnen één domein te kijken.

Illustratie: Hans Sprangers

STEEKPROEF

Om tot een effectieve preventie van criminaliteit te komen, is het dus van belang om, naast de effecten van omgevingsfactoren – zoals een slechte woonbuurt – tevens factoren op gezins- en schoolniveau te bestuderen, alsook de kenmerken van het kind zelf. Wanneer duidelijk wordt welke (veranderbare) factoren al op jonge leeftijd in staat zijn 'aan te wijzen' welke kinderen risico lopen een antisociale en criminele carrière tegemoet te gaan, kan deze wetenschap vervolgens worden ingezet bij het ontwikkelen van systeemgerichte preventiestrategieën die gericht zijn op de verschillende domeinen waarin kinderen opgroeien.

Voordat we ingaan op de resultaten, volgt eerst een overzicht van de gebruikte gegevens en onderzoeksmethode. Er werd voor deze studie gebruik gemaakt van een steekproef van in totaal 420 kinderen (uit de algemene bevolking) die tussen 1989 en 2005 werden gevolgd. De kinderen waren in eerste instantie 2 of 3 jaar oud (meetmoment 1). Op dit meetmoment verstrekten de ouders informatie over hun sociaaleconomische status, het probleemgedrag (antisociaal gedrag) van het kind, de motorische ontwikkeling en stressvolle levensgebeurtenissen voor het gezin.

In 1991, toen de kinderen 4 of 5 jaar oud waren (meetmoment 2), werden ouderrapportages over 396 kinderen (95 procent) van de oorspronkelijke steekproef verzameld, waaronder dezelfde informatie als op meetmoment 1. Daarnaast werd ook informatie verstrekt over het temperament en de taalontwikkeling van het kind, en opvoedingsgerelateerde stress bij de ouders. Ook werd op dit meetmoment door leerkrachten informatie geleverd over 342 kinderen met betrekking tot probleemgedrag en schoolcompetenties.

Toen de kinderen in 1997 10 of 11 jaar oud waren (meetmoment 3), werd over 358 kinderen (85 procent) van de oorspronkelijke steekproef informatie via ouders verzameld, waaronder dezelfde onderwerpen als op meetmoment 2 en daarnaast informatie over gezinsfunctioneren en psychische problematiek bij de ouders. Leerkrachten vulden gegevens in over 294 kinderen met betrekking tot dezelfde onderwerpen als op meetmoment 2, aangevuld met informatie over de sociale vaardigheden van het kind. Ook vulden op dit meetmoment 295 kinderen zelf vragenlijsten in met betrekking tot zelf-waargenomen competenties en ervaren sociale steun.

Tot slot, in 2005, toen de jongeren de leeftijd van 18 of 19 jaar hadden bereikt (meetmoment 4) vulden 311 jongeren (74 procent) zelf vragenlijsten in over onder andere probleemgedrag, delinquentie en middelengebruik. Daarnaast werden nog één keer ouderrapportages van 324 ouders (77 procent) verzameld met betrekking tot probleemgedrag van hun kind.

Op basis van scores op antisociaal gedrag op alle vier de meetmomenten, werden kinderen ingedeeld in een stabiel lage risicogroep (aanhoudend weinig antisociaal gedrag, n=225), een groep met toenemend antisociaal gedrag (n= 28), een groep met verminderde problemen op 18 jaar (n= 28) en een risicogroep met kinderen met aanhoudend ernstig antisociaal gedrag (n=29). Alleen de risicogroep en de groep met afnemende gedragsproblemen zijn hier van belang. Via een contrastanalyse werd bekeken op welke factoren de groep met afnemende problematiek verschilt van de risicogroep met aanhoudende problematiek.

De factoren in deze studie hadden betrekking op een aantal verschillende domeinen. Binnen het domein van de omgeving werd de sociaaleconomische afkomst meegenomen. Dit kenmerk bepaalt in grote mate onder welk soort sociaaleconomische omstandigheden een kind opgroeit. Op het schoolniveau werd gekeken naar sociale cohesie, sociale relaties, gedrag in de klas en academische competenties. Binnen de gezinsfactoren werd gekeken naar het functioneren van het gezin en de ouders, psychische problematiek van de ouders en stressvolle gebeurtenissen in het gezin. Tot slot kwamen kindfactoren als (moeilijk) temperament, aandachtsproblematiek, sociale vaardigheden en de motorische en taalontwikkeling aan de orde.

VERANDERBARE FACTOREN

De resultaten lieten zien dat zowel factoren in het kind, als factoren in het gezin en in de schoolcontext een verschil maken tussen de groep met verminderde gedragsproblematiek op 18 jaar en

de risicogroep met een aanhoudend antisociaal gedragspatroon (in ieder geval tot 18 jaar).

Zo bleek dat de kinderen met verminderde gedragsproblemen in de vroege kindertijd al minder aandachts- en hyperactiviteitsproblemen (gemeten op 5 jaar) en een minder moeilijk temperament hadden dan de kinderen in de risicogroep (gemeten op 10 jaar). Tevens bleek de groep met verminderde problemen op de leeftijd van 5 jaar een betere verbale taalontwikkeling door te maken en had deze groep minder problematische sociale relaties (leeftijd 5 en 10 jaar). Daarnaast zagen we dat de groep met verminderde problematiek onder betere gezinsomstandigheden opgroeide. Wat dit laatste betreft moet gedacht worden aan minder gevoel van stress bij de ouders met betrekking tot de opvoeding (gemeten op 5 en 10 jaar) en een beter algeheel gezinsfunctioneren (op leeftijd 10 jaar). Sociaaleconomische afkomst daarentegen maakte geen onderscheid tussen de groep met verminderde problemen en de risicogroep.

Aan de hand van deze resultaten kan worden geconcludeerd dat het al vroeg in de kindertijd mogelijk is om de risicogroep, gevormd door kinderen met een aanhoudend antisociaal gedragspatroon, te onderscheiden van de probleemkinderen bij wie het antisociale gedrag in de loop van de tijd vanzelf vermindert. Het feit dat er verschillen worden gevonden tussen beide groepen in een aantal veranderbare factoren (stress bij de ouders over eigen opvoedingsvaardigheden, problematische sociale relaties van kind, slecht algeheel gezinsfunctioneren) suggereert dat aanpak van die factoren een verregaande ontwikkeling van antisociale problemen en criminaliteit moet kunnen tegengaan.

Sociaaleconomische afkomst lijkt geen invloed te hebben op het ontwikkelen van een aanhoudende antisociale en criminele carrière

Tevens blijkt dat factoren die er toe doen (althans voor zover onderzocht) voornamelijk binnen het kind zelf en het gezin lijken te liggen. Opvallend genoeg lijkt sociaaleconomische afkomst geen invloed te hebben op het ontwikkelen van een aanhoudende antisociale en criminele carrière.

VOOR DE PRAKTIJK

Het lijkt niet verstandig om ter preventie van criminaliteit onder jeugdigen het beleid sec te richten op het leefbaarder maken van achterstandswijken waar lage sociaaleconomische klassen zich concentreren. De resultaten die in dit artikel zijn beschreven, tonen aan dat enerzijds (aangeboren) kwetsbaarheden in het kind zelf (hyperactiviteit, aandachtsproblemen, sociale vaardigheidproblemen) en anderzijds ongunstige gezinsomstandigheden (opvoedinggerelateerde ouderlijke stress, slecht gezinsfunctioneren) belangrijke aanwijzingen kunnen zijn voor een aanhoudende problematische gedragsontwikkeling. Andersom, kinderen die op deze gebieden minder kwetsbaar zijn of risico lopen, zijn eerder geneigd uit een criminele ontwikkeling te ontsnappen. Hieruit kunnen we leren dat, naast de gebruikelijke inspanningen om de veiligheid en voorzieningen in de wijk te verbeteren, dit soort kwetsbaarheden en ongunstige gezinsomstandigheden óók een doelwit voor interventie zouden moeten zijn.

Kort samengevat suggereren de resultaten dat ter preventie van criminaliteit onder de jeugd, meer aandacht moet komen voor de kinderen en hun ouders zelf. Zo zou men aan de ouders professionele hulp aan moeten bieden bij de opvoeding van hun kroost. Kinderen zouden gebaat zijn bij een intensieve sociale vaardigheidstraining en het aanpakken van de aandachtsproblematiek en hyperactiviteit die onder deze risicogroep bestaan. <<